

Pojava grkokatoličkog stanovništva u Bosni i Hercegovini (od 1879. do najnovijeg doba)

ADNAN BUSULADŽIĆ

Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Republika Bosna i Hercegovina

Autor je na temelju statističkih podataka prikazao proces doseljavanja grkokatolika - Ukrajinaca na prostore Bosne i Hercegovine. U članku je prikazan historijski presjek i stanje ukrajinske grkokatoličke zajednice u razdoblju Austro-Ugarske Monarhije, Kraljevine SHS – Kraljevine Jugoslavije, Nezavisne Države Hrvatske, Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i razdoblju agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992. – 1995.). Dosadašnja istraživanja nacionalne i vjerske strukture stanovništva u Bosni i Hercegovini uglavnom su zanemarivala ovu manjinu.

Cljučne riječi: Bosna i Hercegovina, grkokatolici, Ukrajinci, etničke i vjerske manjine

Uvod

Nakon crkvenog sabora održanog u Firenci 1439. godine, došlo je do osnutka grkokatoličke crkve. Jedan broj pravoslavnih episkopa pristupio je uniji s Rimom, zadržavši istočni obred,¹ način imenovanja biskupa,² uzimanje oženjenih muškaraca za svećenike, istovremeno priznavši papu za vrhovnog crkvenog poglavara³ i usuglasivši bitna dogmatska pitanja s Rimokatoličkom crkvom.⁴

Ovom prilikom zahvaljujem rektoru grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu vlč. Nikoli Kekiću, župniku grkokatoličke parohije u Prnjavoru vlč. Petru Ovadu, ukrajinskom novinaru Žanu Makarenku i gosp. Mirku Popoviću iz Statističkog zavoda Federacije BiH, koji su mi informacijama, uvidom u literaturu i popise stanovništva pomogli pri pisanju ovog članka.

¹ Adolf ADAM, *Uvod u katoličku liturgiju*, Zadar 1993., 29.-35.; Dragutin PEČEK, *Liturgika ili nauka o bogoštovnim obredima katoličke crkve*, Zagreb 1932., 1.-138.

² Vrlo detaljno objašnjenje i razloge postojanja unije dao je Janko ŠIMRAK, *Petar i njegovi nasljednici*, Križevci 1942., 1.-25.

³ Ivan CVITKOVIĆ, *Religije suvremenog svijeta*, Sarajevo 1999., 163.

⁴ Kamilo DOČKAL, *Povijest općeg crkvenog sabora u Ferrari i Firenci*, Zagreb 1940., 66.-71.; Vicko PALINKO, *Bratski razgovor o grčkom odjeljenju ili poziv na sjedinjenje*, Zagreb 1897., 1.-168.

Najveći broj pristaša stekla je ta crkva među Ukrajinacima i Rusinima. Sjeveroistočna Rumunjska i zapadna Ukrajina, područje Galicije i Bukovine postalo je središte novog crkvenog pokreta, posebno nakon njegova utvrđivanja Brest – Litovskom unijom iz 1596. godine.⁵ Na prostoru Balkana je bilo više pokušaja unije, ali su oni u najvećem broju slučajeva propali. Najveće središte centar grkokatoličke crkve je postalo područje Žumberka – Marče,⁶ jugozapadno od Zagreba, gdje su doseljeni krajišnici mahom iz područja zapadne Bosne prihvatili uniju 1611. godine. Monaha Simeona Vratanju pape Pavao V. imenova je prvim svidničkim biskupom, svih sjedinjenih grkokatolika u Hrvatskoj, Slavoniji, Ugarskoj i Kranjskoj.⁷ Drugo veće središte unije postalo je područje Kukuša kraj Soluna, gdje je oko 30.000 Makedonaca zbog pritiska susjednih nacionalnih pravoslavnih crkava prihvatio uniju 1860. godine. Poslije balkanskih ratova ovi grkokatolički Makedonci su bili prisiljeni zajedno s ostalim sunarodnjacima napustiti Egejsku Makedoniju. Najveći dio njih naselio je područje sadašnje jugoistočne Makedonije i Bugarske.⁸

Razdoblje od austrougarske okupacije do prvih godina Kraljevine SHS

Odmah nakon austrougarske okupacije na prostore Bosne i Hercegovine dolazi veliki broj činovnika, oficira i doseljenika iz monarhije donoseći sa sobom nove običaje i kulturu. Promatrajući nacionalnu strukturu pridošlog stanovništva u najvećem broju slučajeva riječ je bila o poljskim, ukrajinskim, njemačkim, češkim, talijanskim, mađarskim, slovačkim, slovenskim, rumunjskim, bugarskim doseljenicima i pripadnicima mnogih drugih nacionalnosti.⁹ Uz Aškenaze – židove i evangeliste, nemali broj pridošlica pripadao je grkokatoličkoj crkvi. U početku okupacije, već 1890. godine, prve porodice dolaze u Bosnu i Hercegovinu. Radilo se uglavnom o vojnicima,¹⁰ činovnicima, i stručnjacima različitih profila koji su po službenoj dužnosti došli u novoosvojene krajeve. Prva veća gupa organiziranih doseljenika¹¹ koji nisu bili vezani službom za bosanskohercegovačke krajeve, doselila se 1889. godine. Tom prilikom iz Galicije su se doselile 72

⁵ *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji*, Zagreb 1974., 176.

⁶ J. ŠIMRAK, n. dj., 19.

⁷ Krunoslav DRAGANOVIĆ, „Hrvatske biskupije, sadašnjost kroz prizmu prošlosti“, *Croatia sacra*, Zagreb 1943., 88.; *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji*, 173.–176.

⁸ *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji*, 176.

⁹ Ilija HADŽIBEGOVIĆ, *Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914*, Sarajevo 1980., 116.–118.

¹⁰ Godine 1895. u austrougarskoj vojsci koja je službovala u Bosni i Hercegovini je bilo 1292 grkokatolička vojnika iz Galicije i Zakarpatja. Boris GRALJUK „Organiziranje grkokatoličke crkve u Bosni i Hercegovini za vrijeme nadbiskupa Stadlera“, *Josip Stadler život i djelo*, (ur. M. Josipović i F. Topić), Studia vrhbosnensia, Sarajevo 1999., 198.

¹¹ O procesu kolonizacije stranih seljaka u knjizi Đorđa MIKIĆA, *O kolonizaciji stranih seljaka u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave, Migracije i Bosna i Hercegovina*, Sarajevo 1990., 181.–193.

porodice. Između Prnjavora, Srpcia i Banja Luke kraj Novog Matinca osnovali su naselje Kličkovno brdo.¹²

Već 1893. zajedničko ministarstvo financija Austro – Ugarske Monarhije daje upute zemaljskim vlastima u Bosni i Hercegovini da stvore preduvjete za kolonizaciju. Plan se odnosio na kolonizaciju Banjalučkog kotara i obuhvaćao je površinu od 22.000 hektara. Svaka od doseljenih porodica imala je pravo dobiti po 10 – 12 hektara neobrađene zemlje radi njezinog kultiviranja i obrade. Osnovni uvjet za dobivanje zemljišta je bio da je nositelj porodice bio radno sposoban i da porodica raspolaže sa 600 florena. Zemlja se davala pod arendu na 10 godina. Olakšavajuća okolnost je bila što doseljenici nisu morali plaćati arendu prve 4 godine i što su imali pravo na besplatno korištenje drveća iz državnih šuma za građevinske potrebe. Nakon ovog razdoblja iznos koji su plaćali je iznosio 50 krajcara za 1 hektar. Kada bi prošlo razdoblje zakupa od 10 godina, u kojem su doseljenici morali dobiveno zemljište u potpunosti iskrčiti i obrađivati, dobivali su pravo na trajno korištenje. U slučaju neispunjavanja preuzetih obveza, nastavljeno je produljenje arende i sljedećih 10 godina.¹³ Način dobivanja zemljišta se razlikovao, tako da je uz državnu zemlju jedan dio kolonista kupovao i privatnu zemlju ili uzimao pod zakup beglučku.¹⁴

Doseljeni grkokatolici prve generacije u najvećem broju slučajeva gotovo sto postotno, su bili zemljoradnici, dok su se mlađi opredjeljivali i za razne zanate. Jedna od karakteristika ove manjine je da su kćeri ovih doseljenika bile poznate i kao dobre kućne pomoćnice u gradovima.¹⁵

Nakon riješene pravne regulative, prve grkokatoličke porodice doseljavaju se u Bosnu. Kao plod ovih vladinih aktivnosti i mjera veći broj doseljenika počinje dolaziti od 1900. godine, a vrhunac kolonizacije se događa nakon aneksije 1910. – 1912. godine.¹⁶ Kolonisti najviše dolaze iz područja Galicije, iz kotareva: Bučač, Zbaraž, Rava Ruska, Rudky, Ternopilj, Rohatyn, Zoločiv, Sokalj, Brody, Berežani, Drohobyč, Pidhajci, Permyšljany, Horodenka, Tovmač, Sambir, Skalat i Husjatyn, kao i iz Karpatske Ukrajine iz Tičova¹⁷ i Užhoroda.¹⁸ Središta njihova naseljavanja u Bosni su oko Prnjavora, Bosanske Gradiške, Laktaša, Čelinca, Dervente, Prijedora i Banja Luke.¹⁹

¹² Bohdan LISKIJ, "Ukrajinci v Bosniji i Hercehoveniji", *Almanah UNS*, New York 1998., 149.–169.

¹³ B. GRALJUK, n. dj., 197.–198.; Ferdo HAUPTMAN, "Reguliranje zemljišnog posjeda u Bosni i Hercegovini i počeci naseljavanja stranih seljaka u doba austrougarske vladavine", *Godišnjak društva istoričara BiH*, XVI, Sarajevo 1965., 151. – 171.; Đ. MIKIĆ, n. dj., 181.–193.

¹⁴ F. HAUPTMAN, n. dj., 152.

¹⁵ Artur BURDA, "Poljski naseljenici u Bosni", *Zbornik krajiških muzeja*, br. III, 1968./1969., 187.

¹⁶ Nikola KEKIĆ, "Pastorizacija doseljenih Ukrajinaca u Bosni za biskupa Julija Drohobeckog", *Žumberački krijes*, Zagreb 1977., 104.–105.

¹⁷ *Jubilarni šematizam križevačke eparhije*, Zagreb 1962., 146.

¹⁸ *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji*, 176.

¹⁹ *Trgovinsko – zanatski glasnik*, br. 1., 1912.

TABLIČNI PREGLED GRKOKATOLIČKIH KOLONIJA ZA
1910. I 1921. GODINU²⁰

Banja Luka	1910. godina	1921. godina
1) Opsječko (rusinska kolonija)	110	110 grkokatolika
2) Ivanjska	69 grkokatolika	
3) Jablan	36 grkokatolika	
4) Donji Bakinci (poljska kolonija)	33 grkokatolika	
5) Gornji Bakinci	12 grkokatolika	
6) Bošković	30 grkokatolika	
7) Glamočani	11 grkokatolika	
8) Rudofstal	13 grkokatolika	
Bosanska Gradiška		
9) Bukovac	50 grkokatolika	
10) Cerovljani	163	166 grkokatolika
11) Bukvik	57 grkokatolika	
Bosanski Novi		
12) Dombrova	70 grkokatolika	91 grkokatolik
Derventa		
13) Božinci katolički	25 grkokatolika	
14) grad Derventa	58 grkokatolika	54 grkokatolika
15) Kalenderovci srpski	43 grkokatolika	57 grkokatolika
16) Kovačevci	25 grkokatolika	
17) Lužani Šemsibegovi	12 grkokatolika	
18) Tetima	19 grkokatolika	20 grkokatolika
19) Bosanski Brod	16 grkokatolika	
20) Prijedor kotar		807 grkokatolika
21) uži Prijedor		293 grkokatolika
22) Krivaja	18 grkokatolika	
23) Marička	109	140 grkokatolika
24) Miljakovci	29 grkokatolika	59 grkokatolika
25) grad Prijedor	27 grkokatolika	
26) Kotarska ispostava Kozarac	253	514 grkokatolika

²⁰ Prilikom obrade podataka javila su se dva metodološka problema: neujednačenost popisa i česte promjene administrativnih granica, nekada i naziva mjesta. Popisi nakon Drugog svjetskog rata (osim iz 1953.) nemaju podatke o konfesionalnoj pripadnosti stanovništva u pojedinačnim naseljima, pa ona u kasnijim popisima nisu mogla biti (osim ukupno) ni prikazana u ovom radu. Česte izmjene u administrativnoj organizaciji i nazivima pojedinih mjesta dopuštaju manja odstupanja u tabličnim prikazima jer je upravne i teritorijalne granice namoguće uspoređivati. Za 1910. i 1921. godinu korišteni su: *Die Ergebnisse der Volkszahlung in Bosnien und der Herzegovina*, Sarajevo 1912. i *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. I. 1921 god.*, Sarajevo 1932.

27) Prnjavor - kotar		6252 grkokatolika
28) Babanovci muslimanski	171 grkokatolik	188 grkokatolika
29) Brezik	59 grkokatolika	99 grkokatolika
30) Devetina	568 grkokatolika	738 grkokatolika
31) Gajevi	282 grkokatolika	356 grkokatolika
32) Ratkovac	49 grkokatolika	112 grkokatolika
33) Glogovac - Schutzberg	15 grkokatolika	
34) Gumjera	69 grkokatolika	
35) Hrvaćan	302 grkokatolika	373 grkokatolika
36) Kamenica	245 grkokatolika	350 grkokatolika
37) Karači	66 grkokatolika	94 grkokatolika
38) Kličково brdo	19 grkokatolika	
39) Konjuhovci	142 grkokatolika	217 grkokatolika
40) Lepenica	57 grkokatolika	120 grkokatolika
41) Lišnja	26 grkokatolika	
42) Lišnja – Mujinci (naseobina)	465 grkokatolika	609 grkokatolika
43) Lužani	107 grkokatolika	142 grkokatolika
44) Mravica srpska	67 grkokatolika	77 grkokatolika
45) Mravica turska	24 grkokatolika	71 grkokatolika
46) Nova Dubrava	560 grkokatolika	686 grkokatolika
47) Prnjavor	92 grkokatolika	116 grkokatolika
48) okolica Prnjavora	164 grkokatolika	149 grkokatolika
49) Rakovac	117 grkokatolika	112 grkokatolika
50) Rasovac	162 grkokatolika	177 grkokatolika
51) Selište	36 grkokatolika	58 grkokatolika
52) Sitnež Srpski	13 grkokatolika	
53) Srđević	66 grkokatolika	104 grkokatolika
54) Stara Dubrava	490 grkokatolika	553 grkokatolika
55) Vučjak Jasici	58 grkokatolika	86 grkokatolika
56) Galipovci Srpski		73 grkokatolika
57) Gajevi		356 grkokatolika
58) Potočani – Gusak		68 grkokatolika
59) Prosjek		71 grkokatolik
60) Štrpci		198 grkokatolika
Tešanj		
61) Detlak	65 grkokatolika	97 grkokatolika
62) Jelah	23 grkokatolika	
63) Stenjak	25 grkokatolika	
Glamoč		
64) Potoci	159 grkokatolika	

65) Kotor Varoš		43 grkokatolika
66) Maslovare		34 grkokatolika
Žepče		
67) Gornji Zavidović	223 grkokatolika	40 grkokatolika
68) Vareš		40 grkokatolika

Ponuđena tablica najbolje pokazuje priljev i razdoblje najvećeg intenziteta doseljavanja.

1895. godine u BiH ²¹	163 grkokatolika ili 0,01%
1910. godine u BiH	8136 grkokatolika ili 0,43%
Sarajevo	563 grkokatolika
Tuzla	666 grkokatolika
Banja Luka	6443 grkokatolika
Biha	14 grkokatolika
Travnik	421 grkokatolika
Mostar	29 grkokatolika
1921. godine u BiH	9308 grkokatolika ili 0,5% stanovništva, od ovog broja 8146 su Rusini – Ukrajinci.
Sarajevo	271 grkokatolika
Tuzla	176 grkokatolika
Banja Luka	8650 grkokatolika
Biha	35 grkokatolika
Travnik	110 grkokatolika
Mostar	66 grkokatolika
1931. godine u BiH	8915 grkokatolik ili 0,86%

Kao što se iz rezultata prvih popisa može vidjeti, masovno useljavanje na bosanskohercegovačke prostore počelo je ubrzo nakon austrougarske okupacije. Zanimljivo je napomenuti da je nova vlast počela s “tihom” kolonizacijom u razdoblju i prije 1908. godine, kada je Bosna i Hercegovina pravno i formalno još uvijek bila u sastavu Osmanskog carstva. Iako se opravdanje za kolonizaciju tražilo u isključivo ekonomskim razlozima i kultiviranju zemljišnih kompleksa,²² može se ustvrditi da su i druge okolnosti bile značajan čimbenik u donošenju ove odluke.²³ Pokušaji unijatizacije pravoslavnog stanovništva,²⁴ isključivo radi potiskivanja srpskog nacion-

²¹ *Glavni rezultati popisa žiteljstva u BiH*, Sarajevo 1896.

²² F. HAUPTMAN, n. dj., 152., 160.

²³ A. BURDA, n. dj., 186.

²⁴ Pokušaji Katoličke crkve da u što većem broju provede uniju često su doveli do neželjenih kontraefekata i izazivali vrlo burne reakcije pravoslavnog svećenstva. Često, posebno u ugarskom dijelu Monarhije, vlasti su i otvoreno štitile interese pravoslavne crkve iz pragmatičnih razloga. Ovo je bio razlog da su se pokušaji unije najčešće završavali s neuspjehom. Takvo iskustvo prisililo je katoličku crkvenu hijerarhiju da u slučaju

alnog utjecaja koji je dolazio iz Srbije, ojačavanje pozicija Beča s pomoću povećanja broja katolika koji su bili "državotvorni" element, želja za razbijanjem i potiskivanjem teritorijalne kompaktnosti pravoslavnog stanovništva u dijelovima zapadne Bosne, su samo neki od političkih razloga za kojim su se vodile vlasti u Beču. Ovakva povoljna politička klima uvjetovala je intenzivnije doseljavanje grkokatolika – Ukrajinaca, ali i pripadnika drugih naroda.²⁵

Na temelju analize ponuđenih podataka mogu se primijetiti tri osnovne gupacije grkokatoličkih kolonista. Riječ je o kolonistima koji su u masovnijem broju naseljavali pojedina sela planski, vršeći u odnosu na svoj broj potpunu ili djelomičnu kolonizaciju i održavajući svoj nacionalni, vjerski i jezični identitet. Drugu grupu predstavljali su kolonisti koji su u iznimno malom broju naseljavali određena područja. Najčešće se radilo o dvije do pet obitelji, pa je i mogućnost očuvanja identiteta bila manje vjerojatna.²⁶ Treću grupu činili su državni službenici, koji su zbog službe doseljavali u pojedina mjesta, mahom u gradove, i zbog malog broja ili nestajali ili se asimilirali s većinskim kršćanskim stanovništvom na tom području. Socijalna i društvena pojava asimilacije je bila sasvim logična ako se ima u vidu njihova katolička pripadnost ili sličnost obreda s pravoslavnom crkvom. Ovo je dovodilo do toga da se ondje gdje bi se doselili, u iznimno malom broju, pripadnici ove crkve u drugoj – trećoj generaciji uglavnom asimilirali ili u rimokatolike ili u pripadnike pravoslavne konfesije. Ovakav trend zadržao se i stvaranjem nove države Kraljevine SHS.²⁷

Razdoblje Kraljevine Jugoslavije, Drugog svjetski rata i prvih godina socijalističke Jugoslavije

U godinama koje su uslijedile nakon stvaranja nove države Kraljevine SHS tj. Kraljevine Jugoslavije, brojčano stanje grkokatolika se nije radikalno mijenjalo. To je bila posljedica novih okolnosti; prestanka državne potpore

Bosne ne izražava otvorenu pretenziju bojeći se burnih reakcija. Ilustraciju ovih događaja dati su u tekstu: J. ŠIMRAK "Prostopjenije", *Eparhijski vjesnik križevačke biskupije*, Križevci 1945., 91.-92., B. GRALJUK, n. dj., 201.-202.; Tomo VUKŠIĆ "Nadbiskup Josip Stadler i Srbi", *Josip Stadler život i djelo*, (ur. M. Josipović i F. Topić) Studia vrhbosnensia, Sarajevo 1999., 351.-372.

²⁵ Dušan DRLJAČA, "Poljaci u Derventi i okolini", *Glasnik Zemaljskog muzeja etnologija*, n. s. sveska XXX/XXXI, 1975./1976., Sarajevo 1978., 237.-261. Vrlo zanimljiv je podatak da dolaskom na nove prostore doseljenici zadržavaju i animozitet koji su donijeli iz stare postojbine. Tako je zabilježeno više incidentnih situacija između Poljaka i Ukrajinaca. Razlog tome su najčešće neraščišćeni odnosi oko vlasništva nad novopodignutim crkvama i njihova korištenja tj. hoće li se službe voditi po grčkom ili rimskom obredu. B. GRALJUK, n. dj., 207.; Đ. MIKIĆ, n. dj., 192.

²⁶ Zbog neopterećivanja rada velikim brojem podataka, naselja sa suviše malim brojem grkokatolika (do 10, 12 pojedinaca) nisu uvrštavana u obradu.

²⁷ Primjer iz Jajca je samo jedan od mnogih mjesta koji pokazuje malobrojnost grkokatolika izvan tradicionalnih područja koja su kolonizirali. Iljas HADŽIBEGOVIĆ, „Konfesionalna i nacionalna struktura stanovništva u kotaru i gradu Jajcu od 1851. do 1991”, *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu*, Sarajevo 2001., 69.-70.

i prekida kontakata i doseljavanja iz matičnih prostora Ukrajine zbog nestanka zajedničke države. Popis iz 1931. g. pokazuje porast od oko 770 stanovnika, što prvi put od doseljenja predstavlja prirodni priraštaj koji je zabilježen među ovim stanovništvom. Ali i uz odreženi napredak, pritisci novih vlasti nisu bili zanemarivi.²⁸ U najvećem broju slučajeva radilo se o pritiscima usmjerenim prema grkokatoličkoj crkvenoj hijerarhiji i samim vjernicima na koje je Srpska pravoslavna crkva gledala s posebnom sumnjom.²⁹

TABLIČNI PREGLED BROJA GRKOKATOLIKA ZA 1931. GODINU³⁰

1) Vrbaska banovina	8915 grkokatolika
srez Bosanska Gradiška	
2) Općina Bosanska Gradiška	99 grkokatolika
3) Općina erovljani	260 grkokatolika
srez Derventa	
4) Općina Derventa	182 grkokatolika
5) Općina Pleha	86 grkokatolika
srez Prijedor	
6) Općina Kozara	596 grkokatolika
7) Marička	166 grkokatolika
8) srez Prnjavor	5750 grkokatolika
9) Bosanski Svinjar	105 grkokatolika
10) Hrvaćan	1321 grkokatolika
11) Kokori	351 grkokatolika
12) Lepenica	529 grkokatolika
13) Lišnja	1052 grkokatolika
14) Nožičko	116 grkokatolika
15) grad Prnjavor	387 grkokatolika
16) Štrpci	522 grkokatolika
17) Vijačani	932 grkokatolika
18) Velika Ilova	378 grkokatolika

²⁸ Nakon završetka Prvog svjetskog rata određene kategorije naseljenika prisilila je vlast da napuste prostore nove države. Nusret ŠEHIĆ, "Politika iseljavanja i useljavanja na području Bosne i Hercegovine 1918 – 1921 godine", *Migracije i Bosna i Hercegovina*, Sarajevo 1990., 195.–222.

²⁹ Najilustrativniji primjer predstavlja nasilno gašenje grkokatoličkog samostana u Kamenici 1924. godine, ili izlaganje vjernika različitim pritiscima radi prelaska na pravoslavlje, što je imalo rezultata kod pojedinaca. J. ŠIMRAK, "Mitropolit Šepticki i križevačka eparhija", *Eparhijski vjesnik križevačke biskupije*, Križevci 1945., 104.; *Jubilarni šematizam Križevačke eparhije*, Zagreb 1962., 168., 252. Usp. bilješku 25.

³⁰ Podaci su vađeni iz: *Definitivni rezultati popisa stanovništva iz 1931. g. – prisutno stanovništvo po veroispovesti*, knjiga IX, Beograd 1938.

TABLIČNI PREGLED GRKOKATOLIKA ZA 1948. i 1953. GOD.³¹

	1948 god.	1953 god.
1) U cijeloj BiH	7883 Rusina –Ukrajinaca ili 0,3%	7473 Rusina - Ukrajinaca ili 0,3%
2) Srez Banja Luka	307 Ukrajinaca	
3) Čardačani	99 Ukrajinaca	
4) Trn	96 Ukrajinaca	
5) grad Banja Luka	362 Ukrajinaca	
6) Srez Bosanska Gradiška	348 Ukrajinaca	398 Ukrajinaca
7) Cerovljani	166 Ukrajinaca	229 Ukrajinaca
8) grad Bosanska Gradiška		115 Ukrajinaca
9) Čatrnja	92 Ukrajinaca	
10) Nova Topola		50 Ukrajinaca
11) Srez Derвента	200 Ukrajinaca	266 Ukrajinaca
12) Bišnja Gora	59 Ukrajinaca	
13) Kalenderovci	110 Ukrajinaca	124 Ukrajinaca
14) grad Derвента	89 Ukrajinaca	68 Ukrajinaca
15) Derвента Sela		55 Ukrajinaca
16) Srez Prijedor	816 Ukrajinaca	779 Ukrajinaca
17) Jakupovići	73 Ukrajinaca	
18) Kozaruša	87 Ukrajinaca	
19) Maričak	122 Ukrajinaca	
20) Orlovci	41 Ukrajinaca	
21) Petrov Gaj	472 Ukrajinaca	
22) Kozarac		578 Ukrajinaca
23) Omarska		114 Ukrajinaca
24) Srez Prnjavor	4976 Ukrajinaca	4698 Ukrajinaca
25) Branešci	216 Ukrajinaca	
26) Hrvaćan	954 Ukrajinaca	850 Ukrajinaca
27) Kokori	211 Ukrajinaca	471 Ukrajinaca
28) Lišnja	939 Ukrajinaca	1020 Ukrajinaca

³¹ S prvim poslijeratnim popisom, nacionalno izjašnjavanje postaje jedina relevantna informacija o broju grkokatolika koji su u najvećem broju slučajeva Rusini – Ukrajinci. Odstupanja u odnosu na broj ateista ili pripadnika drugih konfesija kod ove nacionalne grupe nisu u ovom radu uzimana u razmatranje. Popis iz 1953. godine, iako sadrži vjersku odrednicu, ne pruža informacije o grkokatolicima, tako da su najvjerojatnije uvršteni u kategoriju katolika tj. rimokatolika. Korišteni su: *Konačni rezultati popisa stanovništva iz 1948*, knjiga IX – stanovništvo po narodnosti, Beograd 1954.; *Popis stanovništva iz 1953. – Vitalna i etnička obeležja – konačni rezultati*, knjiga I, Beograd 1959.

29) Potočani	628 Ukrajinaca	551 Ukrajinaca
30) Štrpci	255 Ukrajinaca	266 Ukrajinaca
31) Velika Ilova	42 Ukrajinaca	266 Ukrajinaca
32) grad Prnjavor	214 Ukrajinaca	1056 Ukrajinaca
33) Ratkovac	434 Ukrajinaca	
34) Vršani	43 Ukrajinaca	
35) Mravica	336 Ukrajinaca	
36) Okolica	624 Ukrajinaca	
37) Vijačani		216 Ukrajinaca
38) Srez Srbac	523 Ukrajinaca	403 Ukrajinaca
39) Nožičko	107 Ukrajinaca	
40) grad Srbac	159 Ukrajinaca	94 Ukrajinaca
41) Srđević	148 Ukrajinaca	
42) Sitneši		165 Ukrajinaca
43) Stari Martinac		140 Ukrajinaca

U razdoblju Drugog svjetskog rata, oslonjeno na katoličku vjersku pripadnost, ovo stanovništvo u najvećem broju slučajeva nije masovnije proganjala vlast NDH.³² Pritisci koji su dolazili bili su rezultat nepoznavanja prilika i konfuzija koje su mogle nastati kod lokalnih organa vlasti zbog istočnog crkvenog obreda, ali nakon intervencija crkvenih vlasti problemi su brzo nestajali.³³ Jedinu stvarnu opasnost su predstavljale četničke snage koje su djelovale na tom području. One su zajedno s okolnim srpskim stanovništvom činile posebno tijekom 1945. pritiske, što je rezultiralo iseljavanjem u Poljsku ili u druge dijelove Jugoslavije.³⁴

Razdoblje od sredine 1950.-tih godina do raspada Jugoslavije

Nakon završetka Drugog svjetskog rata počinju se događati korjenite društvene i socijalne promjene koje su utjecale i na vjerski i nacionalni demografski razvoj. Proces industrijalizacije uvjetovao je masovnu

³² I uz to što stanovništvo Žumerka nije ukrajinskog nego krajiško - srpskog podrijetla, pripadnost katoličanstvu grčkog obreda bila je osnova njihove identifikacije s hrvatskim nacionalnim osjećajem, a dio njih je podržavao i novouspostavljenu NDH. J. ŠIMRAK, Petar i njegovi nasljednici, 19., 25.; „Inventura nacije – zbrka oko grkokatolika”, *NIN* (Beograd), 3. V. 2001.

³³ U područjima izvan Bosne i Hercegovine, bili su zabilježeni pritisci i molbe pojedinih unijatskih župa križevačkoj eparhiji da im dopusti prelazak na latinski obred, čemu se križevačka eparhija odlučno suprotstavljala. Uz deklarativno izjašnjavaње o jedinstvu, rimokatolička hijerarhija u NDH nije blagonaklono gledala ni na prelazak pravoslavnih vjernika u redove grkokatoličke crkve, zbog sličnosti obreda i straha da će se lako vratiti u pravoslavlje.

³⁴ Husnija KAMBEROVIĆ, „Iseljavanje Poljaka iz Bosne i Hercegovine 1946 godine”, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, 30/1998., 97.

migraciju populacije u gradove. U prvim godinama nakon rata značajan broj stanovništva odlazi i prema Vojvodini ili Slavoniji u cilju kolonizacije tih prostora. Tako se i migracija grkokatolika u Bosni i Hercegovini, može pratiti u dva osnovna smjera; oni koji su napustili administrativne granice Republike i onaj dio populacije koji je ostao interno preseljen u okvirima Bosne i Hercegovine, preseljavajući se u veća gradska središta. Najveći broj odseljenih grkokatolika iz Bosne i Hercegovine je u tom razdoblju otišao u Srijem, Slavoniju i Bačku,³⁵ u gradove Novi Sad, Sremsku Mitrovicu, Petrovaradin, Zmajevo, Zemun, Inđiju, Petrovac, Vukovar, Rumu, Bačince, Vinkovce, Pančevo, Beograd, Negotin itd., a neki u SAD, Australiju³⁶ i Poljsku.³⁷ Na ovaj način mnoga naselja³⁸ Ukrajinaca su se ugasila (Kamenica,³⁹ Lepenica⁴⁰ i Stara Dubrava⁴¹) ili se njihov broj smanjio, kao što je bio slučaj s Prnjavorom.⁴²

Zanimljivo je napomenuti da, iako u postocima vrlo malobrojni, grkokatolici u Jugoslaviji su jedini od svih istovjernih u istočno - europskim zemljama imali slobodu vjeroispovijedanja. Grkokatolička crkva u Ukrajini, Rumunjskoj, istočnim dijelovima Slovačke je nakon završetka Drugog svjetskog rata zabranjena i silom priključena nacionalnim pravoslavnim crkvama.⁴³ I uz činjenicu da je bila potisnuta iz javnog života kao i sve vjerske zajednice, unijatska crkvena hijerarhija u Jugoslaviji se održala sve do najnovijeg doba, dok se u spomenutim zemljama tek nakon silaska s historijske pozornice socijalističkog uređenja ponovno uspostavlja.⁴⁴

³⁵ *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji*, 176.; *Jubilarni šematizam križevačke eparhije*, 253.

³⁶ *Jubilarni šematizam križevačke eparhije*, 167.

³⁷ Tako su se stanovnici naselja Pastireva u potpunosti odselili u Poljsku. *Jubilarni šematizam križevačke eparhije*, 157.

³⁸ Naselja koja su navedena (Kamenica, Lepenica i Stara Dubrava) su veća mjesta oko kojih su gravitirala manja seoska naselja.

³⁹ *Jubilarni šematizam križevačke eparhije*, 155.-156.

⁴⁰ Nakon završetka Drugog svjetskog rata iz naselja: Rasevac, Rakovac, Lepenica, Srđevići, Sitnež, Selište, Brezovljana, Kunove i Čukala iseljava u Bačku i Srijem oko 130 porodica. *Jubilarni šematizam križevačke eparhije* 166.

⁴¹ Stanovnici Stare Dubrave 1945. odseljavaju u Bačku. *Jubilarni šematizam križevačke eparhije*, 148., 160.

⁴² Prnjavor je središte vjerskog i nacionalnog života bosanskih Ukrajinaca. Iako je značajan broj ostao, crkveni podaci pokazuju da je do 1942. bilo 2238 Ukrajinaca, a 1962. 1067. U tom razdoblju iselilo se oko 212 ukrajinskih obitelji. *Jubilarni šematizam križevačke eparhije*, 170.

⁴³ Skupina autora, *Crna knjiga komunizma – kriminal, teror, represija*, Sarajevo 1999., 240., 424.-427. Centralistička organizacija Katoličke crkve uzrokovala je da u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata ova crkva bude predmetom najžešćih progona. Ilustrativan primjer danas predstavlja Katolička crkva u Kini kojoj je zabranjen kontakt s Vatikanom. Pravoslavne crkve i muslimanske vjerske zajednice, s obzirom na lokalno – nacionalnu organizaciju brzo su se potčinile novim vlastima, a eventualni otpor su pružali samo pojedinci, bez ikakve šire potpore i utjecaja.

⁴⁴ Isto, 428. s napomenom 1 na istoj strani.

TABLIČNI PREGLED GRKOKATOLIČKOG STANOVNIŠTVA ZA 1961.,
1971. I 1981. GODINU⁴⁵

	1961. god.	1971. god.	1981. god.
U cijeloj BiH	6136 Rusina ili 0,2%	141 Rusin 5333 Ukrajinaca ili 0,14%	111 Rusina ⁴⁶ 4502 Ukrajinaca ili 0,11%.
Sarajevo		120	113 Ukrajinaca
Banja Luka	821	696	704 Ukrajinaca
Bosanska Gradiška	594	303	226 Ukrajinaca
Čelinac	273	124	97 Ukrajinaca
Derventa	344	180	112 Ukrajinaca
Laktaši	656	461	399 Ukrajinaca
Prijedor	155	964	826 Ukrajinaca
Prnjavor	3052	2020	1651 Ukrajinac
Srbac	336	258	216 Ukrajinaca

Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata, posebno od sredine pedesetih godina, kada su se prilike u zemlji u određenoj mjeri konsolidirale, omogućilo je Ukrajinca – Rusinima u BiH da se organiziraju. Ova grupacija stanovništva se u svakom pogledu integrirala u novo društvo. To prije što su se već odavno počele rađati nove generacije kojima je nova domovina bila rodno mjesto. Uz kulturno – umjetnička društva i ustanove koje su njegovale narodnu baštinu, jezik, kulturu i sl., grkokatolička crkva unatoč tome što nije bila institucija od šireg društvenog značaja, imala je određenog utjecaja na očuvanje identiteta ovog stanovništva.⁴⁷

Unatoč ovim činjenicama, broj Ukrajinaca je i dalje bilježio smanjenje. Na temelju dvaju popisa iz 1971. i 1981. godine, može se zaključiti da je nastavljen trend koji je počeo odmah nakon Drugog svjetskog rata. Od svih mjesta gdje su Ukrajinci živjeli u većem broju, samo teritorij općine Banja Luka bilježi porast. U svim ostalim mjestima može se primijetiti pad broja Ukrajinaca orijentacijski, za jednu četvrtinu. Razlozi tome su uglavnom ostali isti kao i oni nakon Drugog svjetskog rata. U prvom redu riječ je o ekonomskim razlozima, školovanju, odlasku u veća gradska središta, uglavnom prema Vojvodini i Slavoniji, a vrlo mali broj odseljava i izvan teritorija Jugoslavije.

⁴⁵ Korišteni su podaci iz *Popisa stanovništva 1961 g. – Vitalna etnička i migraciona obeležja, rezultati za opštine*, knjiga VI, Beograd 1967.; *Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova – uporedni podaci 1971 i 1981 g.*, Bilten 86, Sarajevo, novembar 1982.

⁴⁶ Iako se radi o stanovništvu istog podrijetla, određen izvjestan broj se nacionalno izjasnio kao Rusini, dok se većina i dalje izjašnjavala kao pripadnici ukrajinske narodosti.

⁴⁷ Grkokatoličke župe u Bosni su u Banja Luci, Cerovljanima, Kozaracu, Derventi, Devetini, Lišnji, Prnjavoru i u njima se propovijeda i njeguje ukrajinski jezik. Jubilarni šematizam križevačke eparhije, 151., 154., 156., 161.-162., 167., 169. *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji*, 185.

TABLIČNI PREGLED UKRAJINACA ZA 1991. GODINU⁴⁸

Derventa	
Kalenderovci Donji	10 Ukrajinaca
Kovačevci	6 Ukrajinaca
Lužani Bosanski	10 Ukrajinaca
Tetima	23 Ukrajinaca
Bosanska Gradiška	
Cerovljani	71 Ukrajinac
Dubrave	54 Ukrajinaca
Romanovci	38 Ukrajinaca
Gornji Podgraci	60 Ukrajinaca
Nova Topola	60 Ukrajinaca
Prnjavor	
Babanovci - naseobina	99 Ukrajinaca
Brezik	21 Ukrajinaca
Gajevi	10 Ukrajinaca
Ratkovac	84 Ukrajinaca
Hrvačani - naseobina	97 Ukrajinaca
Donja Mravica	40 Ukrajinaca
Mravica	9 Ukrajinaca
Konjuhovci	192 Ukrajinaca
Lišnja - naseobina	144 Ukrajinaca
Lužani	27 Ukrajinaca
Vučjak Jasici	62 Ukrajinaca
Gornji Galjipovci	38 Ukrajinaca
Potočani - Gusak	1 (po popisu iz 1921. bilo ih je 68)
Prosjek	25 Ukrajinaca
Velika Ilova	56 Ukrajinaca
Prijedor	
Kozaruša	176 Ukrajinaca
Krivaja	15 Ukrajinaca

⁴⁸ Ovaj brojačani pregled nije precizan jer su Ukrajinci svrstani u kategoriju „ostalih”. Popis mjesta je rađen na osnovi prethodnih popisa i analogijom s brojem „ostalih” u tim naseljima iz zadnjeg popisa. Urbana središta nisu uzimana u obradu jer je veliki broj različitih narodnosti uvršten u kategoriju „ostalih”, zbog čega se broj ukrajinskog stanovništva ne može pretpostaviti. Tablica zato može služiti isključivo kao orijentacijska informacija. I u ovom popisu se javlja problem koji je bio prisutan u nekim starijim popisima, da se grkokatolici svrstavaju ili u katolike tj. rimokatolike ili u kategoriju ostalih kršćana. Čest je slučaj da sami grkokatolici svjesni svoje pripadnosti Katoličkoj crkvi, u postupku izjašnjavanja ne naglašavaju pripadnost istočno – slavenskom obredu Katoličke crkve. Korišteni izvor: *Nacionalni sastav stanovništva – rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991.*, Statistički bilten 234, Sarajevo 1993.; *Stanovništvo Bosne i Hercegovine – narodnosni sastav po naseljima*, Zagreb 1995.

Marićk	28 Ukrajinaca
Miljakovci	19 Ukrajinaca
Srbac Nožičko	10 Ukrajinaca
Stari Martinac	13 Ukrajinaca
Gornji Srđević	32 Ukrajinaca
Donji Srđević	29 Ukrajinaca
Sitneši	11 Ukrajinaca
Sitneši Mali	6 Ukrajinaca

Iako nepotpuna, tablica iz posljednjeg popisa jasno pokazuje da je proces napuštanja Bosne i Hercegovine i dalje ostao prisutan. Mjesta koja su nakon skoro stotinu godina postala tradicionalno ukrajinska i grkokatolička ostaju bez stanovništva. U mnogim od njih broj preostalih je postao simboličan.

Ukrajinci kao nacionalna manjina su u oba svjetska rata uspjeli preživjeti ratna iskušenja. Raspad Jugoslavije i agresija na Bosnu i Hercegovinu (1992.–1995.) nisu ih ostavili po strani. Prvi pritisci na Ukrajince zabilježeni su odmah nakon agresije. Kulminacija pritisaka i terora je nastupila miniranjem i totalnom devastacijom svih grkokatoličkih sakralnih objekata. U tim napadima ciljano su srušene pomoćne zgrade biskupijskog pastoralnog centra u Banja Luci, kuća sestara bazilijanki u mjestu Budžaku, crkva i župni dvor u Derventi, crkva u župi Čelinac, crkva u Ukrini kraj Banja Luke i crkva u Prnjavoru.⁴⁹

Prestankom ratnih djelovanja ova nacionalna manjina počinje obnavljati svoje domove i razrušene sakralne objekte. To je posebno slučaj s prostorima općine Derventa i Prnjavor gdje uz obnovljene crkve postoji i ukrajinska ljetna škola.

Zaključak

Nakon austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine 1879. dolazi do procesa doseljavanja prvih stranaca. U nizu nacionalnih grupa, posebno mjesto zauzimaju Ukrajinci - grkokatolici iz Galicije. U početku, prvi doseljenici su bili pojedinci, koji zbog službe naseljavaju Bosnu i Hercegovinu. Kasnije je započeo i proces planskog naseljavanja u području današnjih općina Prnjavor, Gradiška, Prijedor, Banja Luka i Derventa.

Razdoblje do Prvog svjetskog rata je bilo vrlo povoljno za ovu grupaciju stanovništva. U razdoblju od 1879. do Prvog svjetskog rata statistički pokazatelji bilježe da se na prostore Bosne naselilo preko 8000 grkokatolika – Ukrajinaca.

⁴⁹ Skupina autora, *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini – uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991 – 1996 g.)*, Banja Luka, Mostar, Sarajevo, Zagreb 1997., 162.–163.

Nakon završetka rata 1918., broj grkokatolika bilježi prvi put prirodni priraštaj. Stvaranjem nove države ovi naseljenici dobijaju jugoslavensko državljanstvo čime i formalno postaju sastavni dio nove domovine. Ali i uz to, u razdoblju kraljevine bilježeni su pritisci. Posebno iritirajuća činjenica za nove vlasti je bila pripadnost unijatskoj crkvi, što je često uvjetovalo da se i otvoreno vrše pritisci na crkvene strukture i pojedince.

U tijeku Drugog svjetskog rata vlasti NDH su se odnosile relativno korektno prema grkokatolicima – Ukrajincima. Eventualni pritisci vlasti su bili samo plod nepoznavanja crkvenih razlika i doktrine Katoličke crkve. Jedinu pravu opasnost predstavljale su četničke snage koje su više puta zajedno s okolnim srpskim stanovništvom vršile prepade i pljačke. Ovo, kao i ekonomski čimbenik su bili osnovni razlozi da nakon Drugog svjetskog rata grkokatolici u značajnom broju krenu u novu kolonizaciju prema Slavoniji i Vojvodni.

Život u novoj Jugoslaviji zabilježen je kao razdoblje relativnog prosperiteta ove manjine. Međutim, kroz cijelo razdoblje od 1945. do disolucije Jugoslavije zabilježen je kontinuiran pad broja Ukrajinaca. Taj negativni trend je doveo do toga da su u nekim mjestima Ukrajinci ostali samo u simboličnom broju.

Razdoblje raspada Jugoslavije i otpočinjanja agresije na Bosnu i Hercegovinu imalo je teške posljedice i za ovu zajednicu. Gotovo svi sakralni objekti su u vrlo kratkom razdoblju srušeni, a na stanovništvo su vršeni pritisci da se isele. Završetkom rata stanje se u određenoj mjeri popravilo, a sakralni i kulturni objekti su se obnovili.

SUMMARY

EASTERN-RITE POPULATION IN BOSNIA-HERZEGOVINA FROM 1879 TO PRESENT DAY

Using the statistical data the article presents the immigration of Eastern-Rite Ukrainian population to Bosnia-Herzegovina. The article presents the historical position and development of the Eastern-Rite community in Bosnia-Herzegovina during the Austro-Hungarian Empire (1878-1918), Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians/Yugoslavia (1918-1941), Independent State of Croatia (1941-1945), socialist Yugoslavia (1945-1992) and during the Serb aggression against Bosnia-Herzegovina (1992-1995). Previous research of ethnic and religious structure of Bosnia-Herzegovina have mostly neglected Eastern-Rite minority.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Ukrainians, Eastern-Rite, Ethnic and Religious Minorities

NOVO IZDANJE HRVATSKOG INSTITUTA ZA POVIJEST

HRVATSKI INSTITUT ZA POVIJEST
BIBLIOTEKA HRVATSKA POVJESNICA

Vlašta
Švoger

**SÜDSLAWISCHE
ZEITUNG**

ORGAN NOVE EPOHE KOD JUŽNIH SLAVENA

1849.-1852.